

*Асанканов А.*

**КЫРГЫЗСТАНДЫН КӨП ЭТНОСТУУ КАЛКЫНЫН АРАСЫНДА “КЫРГЫЗ ЖАРАНЫ” ӨЗҮН-ӨЗҮ АҢДООСУН КАЛЫПТАНДЫРУУ - МЕЗГИЛДИН ТАЛАБЫ**

*Асанканов А.*

**ФОРМИРОВАНИЕ САМОСОЗНАНИЯ "РЕЗИДЕНТА" В МНОГОНАЦИОНАЛЬНОМ НАСЕЛЕНИИ КЫРГЫЗСТАНА - НЕИЗБЕЖНОЕ ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ**

*A. Asankanov*

**MULTI-ETHNIC POPULATION, INDEPENDENT FORMATION OF INEVITABLE REQUIREMENT "RESIDENT" TIME**

УДК: 378

*Бул макалада Кыргызстандын элинин жана этностордун ортосундагы мамилелерин бекемдөө жана Ош, Жалал-Абад, Баткен областары боюнча этносоциологиялык сурамжылоонун натыйжасы, ар бир улуттун жана этностун эне тилинин өнүгүшү, мамлекеттик тил жалпы Кыргызстан элинин биримдигин күчөтүүнүн жана кыргыз жаранынын атуулдук аң сезимин өнүктүрүүсүнүн негизги шарттарынын бири катары көрсөтүлгөн.*

**Негизги сөздөр:** Кыргыз Республикасы, кыргыз жараны, этнос, этносоциология, концепция, улуттук саясат.

*В этой статье написано про народ Кыргызстана и укрепление их отношений между другими этническими народами, формирование гражданской общности “кыргыз жараны” и результаты этно-социологического исследования Ошских, Джалал-Абадских и Баткенских областей, развитие каждой нации и развитие этнического родного языка, укрепление единства народа и государственного языка и отображается в качестве одного из основных условий для создания формирования чувства патриотизма.*

**Ключевые слова:** Кыргызская Республика, гражданин, этнос, этносоциология, концепция, новая национальная политика.

*This article strengthening relations between epic and people of Kyrgyzstan and Osh, Jalal-Abad and Batken provinces on the results of ethno sociological survey, development of every nation and at ethnic group native language, strengthen the unity of the people and the state language and displayed as one of the basic conditions for establishing a sense of patriotic citizen*

**Key words:** Kyrgyz republic, ethno citizen of Kyrgyz, conception, ethnic policy

Азыркы дүйнөнүн ааламдашуу мезгилинде, анын оомалуу-төкмөлүү турмушунда кыргыз мамлекетинин өз алдынча көз карандысыз болушу, өз түндүгүнөн түтүн булагышы, чачырап кетпей бекем жана күчтүү болушу, мамлекетте жашаган көп этностуу элдин бириндеп кетпей бекем жана бейпилдикте жашашы, башка мамлекеттерден жана элдерден кем калбай алдыга умтулушу, өлкөнүн деңгээлиндеги бүгүнкү күндүн маанилүү маселеси болуп саналат.

Ушул учурда Кыргызстан мамлекети жана анын көп этностуу эли өзүнүн эки миң жылдан ашык, карт тарыхында дагы бир жолу өзүнүн башынан

оной олтоң эмес мезгилди өз башынан өткөрүп жаткан кези.

Мамлекеттин жана элдин ушул ары асыл, ары ыйык милдетин аткаруу жана иш жүзүнө ашыруу иши жаштардын, колунда.

Эгер, ушул күндө Кыргызстанда 6,0 миллиондан бир аз ашык эл жашай турган болсо анын үчтөн бирин жаштар түзөт. Эгер өнүккөн батыш өлкөлөрүн карап көрө турган болсок, жалпысынан алганда жаштардын жалпы калкына жараша карата болгону орто эсеп менен бештен бирин гана түзөт. Көп учурда ага да жетпей калат. Ошондуктан, башка өлкөлөргө салыштырмалуу Кыргызстан жаштардын өлкөсү деп айтууга толугу менен укук бар жана бул социалдык күчтү толу пайдалануу абзел. Мисалга ала турган болсок, 2005-жылдын мартындагы жана 2010-жылдын апрелиндеги Кыргызстандагы тарыхый окуялар көрсөткөндөй, жаштар биздин коомдо эң зор стратегиялык ресурс, анын ичинде саясий күч экендигин далилдеди. Себеби, бул тарыхый окуяларда жаштар өздөрүнүн зор саясий күчүн жана жалындаган жаштык энергиясын көрсөтө алды.

2010- жылдын июнь айындагы Ош шаарындагы, Ош жана Жалал-Абад облустарынын кээ бир райондорунда болгон, миңдеген жылдар бою коюн-колтук алышып, кошуна болушуп, кыз алышып, кыз беришип келген, генетикалык жактан эки бир тууган эл болгон, кыргыздар менен өзбектердин кагылышуусу, андагы кайгы-муң, алардын арасында жаштардын көп болушу эки бир тууган элдин ынтымагына зор кедергисин тийгизди, этностордун ортосундагы бекемдикти күчөтүүгө тескээри таасирин тийгизди, элдин жана мамлекеттин кадыр баркына көлөкө түшүрдү.

Бул кайгылуу окуяга бир тууган эки эл эч күнөөлү эмес, эң биринчи иретте эки элдин ортосуна чок салган чагымчылдар күнөөлү.

Ошону менен бирге мамлекетибиз жана көп улуттуу ынтымактуужана келечектүү элибиз бул окуялардан чоң сабак жана тарбия алышты.

Кыргыз Республикасынын Президенти А.Ш.Атамбаевдин 2013-жылдын 10-апрелиндеги Жарлыгы менен Кыргыз Республикасында элдин биримдигин жана этностор аралык мамилелерди чыңдоо Концепциясын (мындан ары - Концепция)

кабыл алынды. Андан кийин, Кыргыз Өкмөтү ошол эле жылдын октябрь айында Концепцияны иш жүзүнө ашыруудагы эң биринчи иреттеги иш Планын, атайын токтом менен кабыл алды. Кыскасы, бул жарлык менен токтомдор кыргыз мамлекетинин жакынкы жылдардагы жана келечектеги **жаңы улут саясатынын негизин түзүп калды.**

Концепцияда коомдогу жаштардын күчүнүн зор жана алар өлкөнүн өнүгүүсүнүн кыймылдаткыч күчү экендигин, ошону менен бирге, мамлекеттин өнүгүүсү, анын алдуу жана алсыз, келечектүү жана келечексиз болушу, жаштардын аң-сезимине, алган билим жана илим деңгээлине, алардын ар тараптан өнүгүшүнө жараша болорун дагы бир жолду баса белгиледи.

Концепциянын жана мамлекеттик документтердин негизги максаты- Кыргызстанда элдин жана этностордун ортосундагы мамилелерди бекемдөө, ынтымак-ырашкерликти күчөтүү, өлкөдө бейпилдикти орнотуу болуп саналат. Кыргызстандын жана көп этностуу элинин ар тараптан өнүгүшүнүн негизги шарттарынын бири бул өлкөдө тынчтыктын жана этностордун ортосундагы бейпилдиктин болушу. Дегеле жаштар, тынчтык жана өсүп-өнүгүү деген түшүнүктөр бири биринен бөлүнбөгөн, тыгыз байланыштагы коомдогу көрүнүш. Ошондуктан эң биринчи иретте өлкөдө элдердин ортосундагы тынчтыкты орнотууга жана ал биздин аң-сезимибиздеги эң биринчи баалуулуктардын бири болуп саналышы мыйзам катары кабыл алынышы зарыл.

Кыргызстандын элдеринин этностордун ортосундагы мамилелерди бекемдөөнүн Концепцияда корсөтүлгөндөй көп жолу жана формасы бар. Ал эми бир жолу бул Кыргызстандын элинин жана этносторунун аң-сезиминде жалпы жарандык бирдейликти калыптандыруу, этномаданий өнүгүүнү камсыз кылуу менен ар бир инсандын өзүн "Кыргыз жараны" экендигин аңдап-түшүнүүсү, жарандык атуулдукту калыптандыруу болуп саналат. Өлкөдө көп улуттар жана этностор, этногенетикалык жактан келип чыгышынын, тилинин, дининин, салт - санаасынын айырмачылыктарына карабастан бир өлкөдө, мамлекетте бирге жашап жатышат. Бардыгы тең - Кыргыз Республикасынын атуулдары. Демек, Кыргызстандагы жашаган бардык улуттардын, этностордун мыйзам алдында, элдин жана мамлекеттин алдында укуктары бирдей жана бирдей жоопкерчиликтүү. Концепцияда Кыргызстандагы элдердин улутуна жана башка айырмачылыктарына карабастан "кыргыз жараны" деген атуулдук түшүнүктү, атуулдук аң-сезимди калыптандыруу маселеси, мезгилдин талабы, деген эң жооптуу жана көп аракетти талап кылуучу милдеттерди Кыргызстан элинин, анын ичинде жаштардын алдына койду. Жаштар Кыргызстандын көп улуттуу элинин арасында "кыргыз жараны" деген атуулдук аң-сезимди калыптандырууга өз салымын кошсо, анда

алардын мамлекетибиздин бекемдүүлүгүнүн күч алышына кошкон салымыб зор деп эсептесек болот.

Кыргызстандын көп этностуу элинин этностук аң-сезими, өзүн-өзү андоосу акырындык менен, эволюциялык жол менен "кыргыз жараны" деген жарандык аң-сезимге орун берүүсү зарыл. Этностук улутчулдук өзүнүн миссиясын аткарып бүттү. Азыр "кыргыз жараны" аттуу жарандык патриотизмдин калыптандыруу зарылдыгы келип чыгып жатат. Бул түшүнүк Кыргызстандагы кыргыздардан башка этностордун бардыгын кыргыз кылуу дегендик эмес. Кыргызстанда жашаган бардык этносторду Кыргызстанды өз мекени катары сүйгөн, ыйык катары баалаган, өзүнүн көз карегиндей сактаган, "мен Кыргызстанымдын жаранымын" деп сыймыктанып айтып жүргөн жаранды калыптандыруу талабы келип чыгып жатат. Бул жараян акыры жүрүп отуруп, Кыргызстандын көп этностуу калкын ар түрдүү элге бөлбөй, жалпы, көп түрдүү маданиятка ээ болгон, өзүлөрүнүн тилин жоготпогон, ошону менен бирге кыргыз тилинде-мамлекеттик тилде эркин сүйлөй билген жаранды калыптандырууга алып келүүсү зарыл.

Өлкөбүздүн жана элибиздин эркиндиги жана көз каранды эместиги үчүн, биздин ата-бабаларыбыз, ага-эжелерибиз өзүлөрүнүн жанын курмандыкка чалгандан тартынышкан эмес жана бизге, эркин "Кыргыз мамлекети" деген өтө ыйык жана баасы жок мурасты калтырып кетишти. Мына ушул ыйык мурасты сактай жана мындан ары да арыштуу өнүктүрө билели. **Бул оңой-олтоң иш, же гүл бакчада басып жүргөн жүрүм эмес.** Мамлекетти көздүн карегиндей сактоо жана аны ийгиликтүү өнүктүрүү жаштык күч-кубатты, терең билим менен илимге сугарылууну, ар тараптан өнүккөн руханий байлыктын мол болушун талап кылат эмеспи.

**Бул ыйык милдеттерди аткаруу милдети, эң оболу жаштардын терең жана сапаттуу билим алуусун талап кылаары баарыбызга маалим.** Дүйнөлүк практика жана окумуштуулардын изилдөөсү далилдегендей, эгер жаш адам терең билим алса жана өзүнүн ишине чыгармачылык менен мамиле кылса, ал адамга сөз жок иш да табылат жана келечеги да бар.

**Азыркы мезгилде, дүйнөлүк деңгээлде, жаштарга иш таап берүү маселеси эмес, жаштар өзүлөрү иштерди уюштурат, ишти жана байлыкты жаратат жана пайда кылат деген маселе алдыңкы орунга чыгып отурат.**

А. Асанкановдун жетекчилиги менен окумуштуулардын тобу ((т.и.д., А. Жоошбекова, доц. С. Эралиев) 2013-жылы Кыргызстандын түштүгүндөгү үч облуста - Ош, Жалал-Абад, Баткен – этносоциологиялык суроо-интервью жүргүзүп, 1800 дөн ашык адамды сурамжыладык. Биздин изилдөө, коомду, мамлекетибизди жана коомчулукту тынчсызданта турган ойду жана пикирди пайда кылды. Мисалга алсак, "Сиз башка жакка кеткенге даярданып жатасызбы? Эгер кетсеңиз кайсы жакка

барайын деп жатасыз?” деген суроого, сурамжыланган жаштардын 33%, “ооба”, башка жакка кеткенге даярданып жатам”, ал эми 15% “Аны, азыр ойлонуп жатам” деп жооп беришкен. **Эгер эки суроого болгон жоопторду бириктире болгон болсок, сурамжылангандардын 48%, башкача айтканда жарымы, же экиннин бири Кыргызстандын түштүгүн, өзүнүн кичи мекенин таштап кетүүгө даяр экенин билдиришкен.** Бул деген, жаштардын өзүнүн өлкөсүнө тикеден жардам бербей, кыйыр түрүндө жардам берүү жана түштүктө адам ресурстарынын кемишине, жакырдануусуна алып келет дегенге барабар. Мисалга ала турган болсок, Израил мамлекетинин окумуштууларынын эсеби боюнча, Россиядагы эмигранттардын Израилге келип, орношуп, эмгектениши жана жашап калышы, Израилге келген башка бардык инвестициялардан, башкача айтканда жардамдардан жогору тургандыгын далилдешкен. Же болбосо, Россиядан башка өлкөлөргө кеткен, орусча айтканда “утечка мозгов”, кыргызча айтканда “акылдын, күчтүн агылып кетиши”, ЮНЕСКО нун эсеби боюнча 30 млрд. америкалык долларга барабар болгон. Россия Федерациясы, адам ресурстары жана кен байлыктары боюнча зор мамлекет, бардык кыйынчылыктарга туш бере турган абалга жетишип калды. Европалык жана батыштагы өлкөлөрдүн блокадасына кандай туруштук берип жатат. Россияда, эмиграцияга кеткен жаштардын ордун толтура турган адам ресурстары бар, анын үстүнө постсоветтик мамлекеттердин жаштары Россияга агылып барып, алардын ордун толтуруп жатат.

Ал эми биздин анча чоң эмес мамлекетибизчи, биздин анча көп элибизчи, жаңыдан гана катып келе жаткан каруубуз, жаштар кетип калса эмне болот? Ушул күндө расмий кабар боюнча 500 миңден ашык Кыргызстандын эли, анын ичинен дээрлик көпчүлүгү жаштар, Кыргызстандан тышкары мамлекеттерде, эң биринчи иретте Россияда жашап жана эмгектенип жүрүшөт. Суунун агымындай болгон жаштардын башка өлкөлөргө кетишинин натыйжасында Кыргызстан, анын ичинде ажайып кооз, башка элдер ар дайым суктанып келген жерибиз эмне деген тагдырга туш болот деген гамлеттик суроо жүрөктү өйүтүп келет. Ошондуктан, өзүбүздүн мекенибизди, жерибизди өнүктүрүү, аны суук сөздөн жана суук көздөн сактап калуу, мекенибизден байыр жана бакыт табуу жаштардын атуулдук милдети болуп саналат.

Кыргызстан көп улуттуу болуп эсептелип, ар кандай тилде сүйлөгөн, ар кандай динди туткан, этногенетикалык жактан ар башка этностор жашап жана эмгектенип келишет. Кыргызстандын жаштары, өзүлөрүнүн алган терең билими менен, ар кандай жаңы инновациялык информацияны ыкчам илип алганы жана аларды өзүлөрүнүн күндөлүк турмушунда кеңири пайдалануусу менен гана башка этносторго болгон толеранттуу мамилеси менен башка элдердин жаштарын өздөрүнө багындыра

жана жакындата алат. **Күч, кыр көрсөтүү жана тирешүү менен башка улуттарды өзүбүздүн боору-бузга тарта албайбыз. Аларды “кыргыз жараны” кыла албайбыз.**

Кыргызстанда жашап, окуп жана эмгектенип жаткан башка элдердин өкүлдөрү жана жаштары менен өлкөнүн эли толук жана кем эмес. Кыргызстанда кыргыздардын саны 4 миллиондон жаңы гана ашты, анын да, жогоруда айтканымдай расмий билдирүүгө караганда жарым миллиондон ашыгы, расмий эмес кабарда бир миллионго жакыны чет өлкөлөрдө эмиграцияда жүрүшөт. Демек, азыркы мезгилде биздин өлкөдө 3 миллиондун тегерегинде гана көпчүлүктү түзгөн эл, башкача айтканда кыргыздар бар. Ал эми тегерегибиздеги коңшу өлкөлөрдө элдердин саны 7 миллиондон отуздан ашык миллионго чейин саналат. Борбордук Азиядагы элдин саны боюнча эң аз өлкө Кыргызстан болуп саналат. Ал эми өлкөнүн эң негизги байлыгы болуп анын эли болуп эсептелет. Ошондуктан ушул байлыкты колдон чыгарбай, өлкөдөгү башка улуттун элдери менен ынтымакта, ысык мамиледе жашасак өлкөбүз бай да болот, келечегибиз да кенен болот.

Турмуштагы жолуккан ар кандай тоскоолдуктарга сабырдуулук менен мамиле кылуу, кызуу кандуулукка, диний экстремизмге алдырбоо, ислам жана башка диндердин мазмунун терең түшүнүп, жакшы тарбиялык жактарын алуу жана аларды келечекте пайдалана билүү, сокур сезимге алдырбоо, жаштардын ыйык парзы.

Ар бир улуттун жана этностун эне тилинин өнүгүшү жана анын кызмат өтөөсүнүн ареалынын кеңдиги, ошол элдин жалпы эле өнүгүшүнүн деңгээлинин күзгүсү. Кыргызстан элинин биримдигин жана улуттар ортосундагы байланышты бекемдөө Концепциясында Мамлекеттик тил жалпы Кыргызстан элинин биримдигин күчөтүүнүн жана кыргыз жаранынын атуулдук аң сезимин өнүктүрүүсүнүн негизги шарттарынын бири катары кабыл алынды.

Эки миңден ашык жыл жашап жана өнүгүп келген Улуу Манасты жараткан, сөздүн гүлүн терген, кайталангыс акындар Женижок, Арстанбек, Калыгул, Токтогул, Барпы, Алыкул жана башка таланттуу агаларыбыз менен эжелерибиз ыр жараткан кыргыз тили жоголуп кетсе, ал тилди жараткан жана алып жүргөн элдин трагедиясы. Кыргыз Эл акыны Б.Сарногоев айткандай “Өз эне тилин билбеген, элин билип жарытпайт” деп айтып кеткен, мык каккандай сөзү азыр да өз күчүндө. Ошондуктан биз, азыркы муундар, Ата-бабаларыбыз бизге мурас катары калтырып кеткен эне тилибизди алып жүрүүбүз жана кийинки жаш муундарга эстафета катары калтыруубуз биздин ыйык милдетибиз.

Ошону менен бирге, азыркы муун бир эле тилдүү болуп кала турган болсо, бир эле тилде сүйлөй жана биле турган болсо, ал андан ашкан трагедия. Азыр, жаштар, эл аралык тилдер болгон англис, орус жана башка тилдерди өздөштүрүп ал

тилде жаны информацияларды ала билип, колдоно билсе анда ал жаштардын келечеги кенен. Азыркы жаштар, эң жок дегенде ду жана трилингвист болуу керек. Ал тилдерде бүткүл дүйнөдөгү информацияны интернет аркылуу кабыл алып, өзүлөрүнүн ой-чабыттарынын кенендиги жана тереңдиги менен турмушту багындыра алат.

Биздин эл өзүнүн тарыхында кыйыр жана татаал жолду басып өтүп, өз мамлекетин жаратып бизге аны мурас катары калтырып кетишти. Ушул ата-мурасын көздүн карегиндей сактоо азыркылардын ыйык милдети. Концепцияда Кыргызстан элинин тарыхый жана маданий мурастарын үйрөнүүнү тереңдетели деген милдетти жаштардын алдына коюп жатат. Ага шайкеш, Кыргыз Республикасынын жетекчилиги 2016 жылды "Тарых жана маданият жылы" деп жарыялады. Эгер биз тарыхты терең билсек, аны ар тараптан өздөштүрсөк, жана эн негизгиси андан сабак жана тарбия ала

турган болсок улуу акын Расул Гамзатов айткандай, эртең тарых бизди, замбирек менен эч убакта ата албайт.

**Адабияттар:**

1. Лоренц К. Агрессия / Пер. с неме Г.Ф. Швейника. – М.: Прогресс, 1994. – 176 с.
2. Холличер В. Человек и агрессия. З. Фрейд и К. Лоренц в свете марксизма / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1975. – 112 с.
4. Адорно Т. Исследование авторитарной личности / Под общ. ред. д. филос. н. В.П. Култыгина. – М.: Серебряные нити, 2001. – 416 с.
5. Бандура А., Уолтерс С. Принципы социального научения // Современная зарубежная социальная психология. – М.: МГУ, 1984. – С. 55-61.
6. Агеев В.Г. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. – М., 1990. – С. 240. S.D. Gurieva

**Рецензент: д.филол.н., профессор Байгазиев С.**